

Ана ЈАЊУШЕВИЋ-ОЛИВЕРИ*

ПАРТИКУЛЕ ВЕЗНИЧКОГ ПОРИЈЕКЛА У ЊЕГОШЕВОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: У раду испитујемо употребу партикула хомоформних независним везницима, као и случајеве у којима координатори секундарно остварују функцију интензификације. Грађу за истраживање ексцерпирани смо из спјева *Шћепан Мали* Петра Другог Петровића Његоша.

Кључне ријечи: партикула, интензификатор, независни везник, интензификација, координација, прагматичко-семантичка вриједност

0.1. Предмет овог рада јесте испитивање интензификаторских партикула хомоформних независним везницима у језику Петра Другог Петровића Његоша, и то на основу грађе ексцерпираних из спјева *Шћепан Мали*¹. С обзиром на то да у одређеним синтаксичко-прагматичким условима иста ријеч може функционисати истовремено и као везник и као партикула са прагматичким значењем појачавања, у раду ћемо диференцирати случајеве у којима *и, ни, на, те, а, али, но* и *ма* имају искључиво вриједност партикуле од оних у којима ове ријечи могу остварити двојаку функцију – конекторску, као примарну, и интензификаторску, као секундарну.

0.2. Познато је да партикуле у савременом српском језику представљају транспоноване прилоге и везнике, који су своје адвербијално, односно конјункторско значење преобратили у значење појачавања. Као релевантан показатељ припадности једне ријечи везницима или парти-

* Сарадник на Факултету драмских умјетности, Цетиње

¹ Као извор послужио нам је рукопис критичког издања *Шћепана Малог* у редакцији проф. др Радмила Маројевића.

кулама у науци се узима семантичко-синтаксички критеријум, према коме се везницима сматрају само оне јединице које повезују хомофункционалне елементе, а партикулама – језичке јединице које истичу садржај једног елемента реченице не ступајући с њим у синтагматске односе [Ковачевић 1998: 247]. Мислимо да је управо примарна функција конјунктора – функција повезивања координираних елемената отворила пут и развоју друге њихове функције – функције појачавања једног од наведених или претпостављених елемената.

Функцију појачавања у савременом српском језику најчешће развијају партикуле настале од саставних везника. Вриједност појачајне партикуле могу имати и адверзативни везници, који у случају десемантизовања њиховог примарног значења повезивања супротних садржаја прелазе у класу партикула. И дисјунктивни везници могу остварити значење појачавања, али при том они не постају партикулама.

1.0. У граматичкој литератури и рјечницима одувијек је запажано да ријеч *и* поред своје примарне улоге повезивања има и другу функцију, функцију појачавања реченичног дијела уз који стоји. Тако Т. Маретић каже да *и* „има често значење ‘такођер’, које је управо саставно, само се не спомиње оно су чим се саставља” [Маретић 1963³: 533]. Међутим, иако запажа да постоје везници који „не вежу ни реченице ни ријечи, већ само јаче истичу значење које реченице или ријечи”, те да „име ‘везници’ није оправдано за неке између ‘везника’”, Маретић *и* посматра само као саставни везник [Маретић 1963³: 532–533]. Александар Белић, међутим, истиче да се у функцији партикула у савременим језицима употребљавају „свезице или прилошке речи”, као и сва друга лексичка средства којима се „може ставити једна реч насупрот другим”, и ту тврдњу егземплификује управо случајевима употребе *и* у функцији партикуле: „*И он* [курзив А. Б.] је ту био: свезицом *и* у значењу партикуле истиче се *он* (...)” [Белић 1998: 99]. Иако допушта да копулативни везници могу бити употријебљени и као партикуле, Михаило Стевановић ту функцију првенствено везује за *па* и *те*, а везник *и* у својству партикуле ограничава само на случајеве његове редупликације испред сваке од напоредних реченица² [Стевановић 1969: 758. и 762]. Тек у новије врије-

² У списку рјечци у *Савременом српскохрватском језику I* Стевановић наводи *и* у примјеру: *И видео је, и направио се да не види* [истицање М. С.], док у примјеру: *Баи у томе и јесте ствар* [истицање М. С.] партикула *и* није истакнута [Стевановић 19753: 384].

ме у србистици (и кроатистици) се говори и о *партикулама* *и* и *ни*³ [Станојчић, Поповић 1994³: 121; Мразовић, Вукадиновић 1990: 416–441; Силић, Прањковић 2005: 254; Ристић, Радић-Дугоњић 1999: 102, 124–125]. Ипак, прецизно разграничавање везника *и* и *ни* и хомоформних им партикула извршено је тек у раду М. Ковачевића „Диференцијација партикула и хомоформних (дијелова) везника” [Ковачевић 1998: 246–257].

И и *ни* као интензификаторске партикуле имају изузетно високу фреквенцију, како у савременом српском језику тако и у Његошевом језику. Материјал којим располажемо показује да постоје и случајеви у којима и везници *и* и *ни* функцији повезивања напоредних елемената могу додати и функцију наглашавања дијела испред кога стоје.

1.1. Партикуле *и* и *ни*, међутим, ни у савременом српском језику, а ни у Његошевом језику немају исту фреквенцију. Наиме, партикула *ни* има ужу употребу од партикуле *и*, али и слабију разуђеност у погледу начина интензификације јединица уз које стоји. И док се интензификатор *и* може наћи и у склопу потврђених и одричних конструкција у којима одређени садржај може наглашавати на више начина, дотле је партикула *ни* везана само за одричне конструкције, при чему обично појачава елемент уз који стоји, доводећи га у везу са садржајем који се подразумева (пресупозицијска интензификација).

1.1.1. Партикуле *и* и *ни* са пресупозицијском интензификаторском вриједношћу⁴ препознајемо у следећим примјерима ексцерпираним из *Шћепана Малог*:

(1а) Поздрављам те ј у н а ч к и у т о ч е⁵ –
Нека будеш *и* царским утоком⁶ [ШМ: 218–219]⁷;

³ Разлика између партикула *и* и *ни* огледа се у томе што се *ни* употребљава искључиво у конструкцијама са морфолошки одричним предикатом, док се *и* углавном везује за потврдне реченице, мада има случајева у којима се може наћи и у склопу реченица са негираним предикатом – исп. Ковачевић 1997: 7–25.

⁴ Под пресупозицијским интензификаторским партикулама подразумевамо јединице које комуникативно наглашавају садржај уз који стоје, а при том упућују и на постојање неких других садржаја познатих учесницима говорне ситуације. О партикули *и* са пресупозицијском интензификаторском вриједношћу у савременом српском језику в. Јањушевић 2009: 253–268.

⁵ Спаioniрањем овдје означавамо садржај напоредан ономе што је наглашен партикулом *и*.

⁶ Курзивом обиљежавамо интензификатор, а подвлачењем – јединицу коју он наглашава.

⁷ Примјере наводимо према броју стиха, онако како их је обиљежио редактор, проф. др Радмило Маројевић.

Какви људи, такви *и* путови [ШМ: 3706];

Хајд⁸ *и* врагу разлог да нађемо [као што смо другом нечему нашли]⁸
[ШМ: 759];

Хоћаху ми *и* главу узети [поред тога што су ми и друго узели] [ШМ: 232];

он се мањи *и* од мрава чини [а камоли од људи] [ШМ: 1997];

приђ⁸ о м ј е р и па ћеш и скочити [ШМ: 24];

Срамота је прошла [с] срамотњаком
а о томе нико *и* не сања [а камоли да мисли] [ШМ: 1021–1022];

Грехота је о том *и* мислити [а камоли о томе причати / то радити]
[ШМ: 3992];

великаши *и* гријеше крупно [као што и друге крупне ствари чине]
[ШМ: 3033];

(16) доћ ни један *ни* за везу [а камоли својом вољом] неће [ШМ: 998];

Сад вам *ни* Бог [а камоли људи] помоћи не може [ШМ: 1593];

ал^н у Црну Гору никад неће
ни враг моје кости унијети [а камоли да ћу ући сам] [ШМ:
3862–3863];

да утока *ни* овђен не нађем? [као што га нисам нашао ни другдје]
[ШМ: 326];

Опрости ми Боже свемогући:
када *ни* ти [као ни други/људи] главу не обрћеш [ШМ: 547–548];

Та нијесмо *ни* ми [као што нису ни остали] од челика [ШМ: 3458];

ти нијеси Грчке *ни* видио [а камоли да си тамо био] [ШМ: 2947];

путови се *ни* звати не могу [а камоли да се могу сматрати путевима],
но су ово праве беспутице [ШМ: 3707–3708].

⁸ У угластим заградама реконструираемо садржај који се у свијести учесника говорног чина подразумева.

Примјери (1а–б) показују да партикуле *и* и *ни* као интензификатори са пресупозицијском вриједношћу чешће појачавају реченичне дијелове изван предиката. Њима се наиме истиче појам који је као и неки други претходно именовани или, чешће, претпостављени садржај одређен радњом исказаном глаголом у предикату. У случају појачавања предиката присуство интензификатора *и* и *ни* упућује на то да је у свијести учесника говорног чина присутна и мисао на неку другу сличну или пак супротну радњу везану за истог вршиоца и исте околности.

1.1.2. Осим функције истицања појма који стоји у координираном или интерферентном односу са неким другим најчешће претпостављеним садржајем, партикулом *и*⁹ у Његошевом, као и у савременом српском језику, може се остварити и другачија интензификација. Употријебљена уз глагол, партикула *и* врло често служи за наглашавање концесивног односа:

- (2) Па да вам се тај човјек *и даде*,
какву бисте срећу задобили? [ШМ: 1183–1184];

И да хоће, помоћ ви не смије,
и да смије, помоћ ви не може [ШМ: 3085–3086];

Како ће се дати часа није?

А *и да је*, предат ви га неће [ШМ: 1187–1188].

Партикула *и* у примјерима (2) употријебљена је у склопу зависне реченице и управо њено присуство верификује примарност концесивне везе између зависне и главне реченице¹⁰. У случају изостанка партикуле, зависна реченица имала би каузалну вриједност.

1.1.3. Партикула *и* када је употријебљена уз предикат или у склопу предиката има најчешће вриједност фактивног интензификатора¹¹, тј.

⁹ У исте сврхе може бити употријебљена и партикула *ни*, али за то нисмо нашли потврде у Његошевом спјеву.

¹⁰ О улози партикула у формирању концесивног односа в. Ковачевић 2008: 65–82.

¹¹ Грађа коју смо за потребе једног ширег истраживања ексцерпирани из већег броја публикација објављених на српском језику у другој половини 20. вијека показује да одрична партикула *ни* изузетно ријетко може имати вриједност фактивног интензификатора. У тој улози, међутим, нисмо је регистровали у тексту *Шћепана Малог*.

служи за потврђивање истинитости тврдње изнијете предикатом реченице. То потврђују и примјери из спјева *Шћепан Мали*:

(3) Што је чему подобно – *и бива!* [ШМ: 42];

Муке с муке *и зову се* муке [ШМ: 1903];

и ево ме лијепа судбина
и доведе сада међу њима [ШМ: 2501–2502];

Управ човјек онда *и погине*
чест-поштење када му се узме [ШМ: 3233–3234];

свој лик узе па поче плакати,
свак заплака, *и невоља* бјеше [ШМ: 86–87].

У наведеним примјерима (3) партикула *и* служи за то да комуникативно нагласи предикат или предикатив (у посљедњем примјеру), али и да истакне да је оно што се њиме износи истинито. Због тога је *и* у свим наведеним случајевима могуће супституисати неким од фактивних интензификатора, какви су нпр. *заиста*, *стварно*, *управо* и сл. Интересантно је да у *Шћепану Малом* нисмо нашли потврде за употребу фактивних партикула *стварно* и *заиста*, док партикула *управ* има високу фреквенцију, при чему остварује вриједност асеверативне партикуле типа *баи*¹².

1.1.4. Партикулом *и* може се (и) емоционално наглашавати један реченични дио, када ова партикула заправо има вриједност емфатичког интензификатора. То показују примјери из Његошевог спјева:

(4) Великога чуда те ми причаш –
и по томе држиш га за цара! [ШМ: 69–70];

и са тијем ви сте намислили
заслијепит очи сераскјеру [ШМ: 942–943] –

у којима ова партикула реченични дио уз који је употријебљена истиче и комуникативно и експресивно, уносећи у исказ илокутивну компоненту чуђења.

¹² Исп. стихове: *Управ* сада треба показати / како ће ти круна пристојати [ШМ: 599–600]; то је *управ* смијешно мишљење [ШМ: 2566]; Ја сам *управ* родом Далматинац [ШМ: 2951].

Из наведених примјера (1–4) можемо видјети да и Његошев језик познаје све оне нијансе интензивирања помоћу партикула *и* и *ни* које постоје и у савременом језику, тј. да и код нашег писца обје партикуле најчешће имају пресупозицијски карактер, а партикула *и*, поред тога, може имати и вриједност фактивног и емфатичког интензификатора, као и верификатора концесивне везе.

1.2. Не само партикуле *и* и *ни* него и хомоформни им везници у одређеним синтаксичко-прагматичким условима могу имати и функцију појачавања.

1.2.1. Типични случај спајања конекторске и интензификаторске функције у везницима *и* и *ни* везан је за појаву њихове редупликације. Уколико се жели нагласити да су појмови који стоје у напоредном односу комуникативно подједнако важни, партикула *и*, односно партикула *ни* у одричним исказима, биће редуплицирана испред сваког од напоредних елемента, с тим што само испред првог од наглашених садржаја (*н*)*и* има вриједност партикуле, док испред осталих функционише и као партикула и као везник [Ковачевић 1997: 17–18].

Редуплицирана партикула *и* у спјаву *Шћепан Мали* рјеђа је него *ни(ти)* и може наглашавати све напоредне елементе, с тим што је у нашој грађи чешћа уз елементе ван предиката:

(5а) нас је проша *и* диван *и* мегдан [ШМ: 1241];

он је глава *и* војсци *и* нама [ШМ: 1323];

ти си рођен *и* честит *и* срећан [ШМ: 2569];

Бога славим *и* дневи *и* ноћи [ШМ: 2571];

Рашта не би на договор дошли
а кад им се турска вјера дава
да ће здраво *и* доћи *и* поћи? [ШМ: 1000–1002].

Редуплицирана одрична (5б) партикула у Његошевом језику обично је употријебљена у функцији интензификатора двије напоредне радње које се тичу истог субјекта, или се пак њоме износи непостојање двију напоредних квалификација исказаних предикативом:

(5б) Какве ти је гласе донијело
те *нити* си сјетан *ни*[*т*] весео? [ШМ: 322–323];

паметније мисли и ријечи
нит сам чуо, *нити* ћу је чути [ШМ: 2270–2271];

Обичај је свагда црногорски
нит се хвалит ни[*т*] *клонути духом* [ШМ: 1757–1758];

Тисуће су људи^х на свијету
 називају Вуци и Лавови,
 а *нити су вуци, ни*[*т*] *лавови* [ШМ: 3345–3347];

Арнаут је *ни вода ни вино* [ШМ: 2780];

Ја се звао тако ал¹ онако –
 вама није *ни шире ни уже* [ШМ: 2456–2457].

1.2.2. Спајање интензификаторске и конекторске улоге у истој ријечи није карактеристично само за наведене случајеве редупликације партикула *и* и *ни* (5а–б). Његошев језик показује да конјунктори *и* и *ни* употријебљени између хомофункционалних елемената у одређеним граматичким структурама остварују двојаку функцију – конекторску и интензификаторску, што, према нашем мишљењу, илуструју следећи примјери:

(6а) Твоје жртве и твоје трудове
 Бог *и ја* ћу знати наградити [ШМ: 467–468];

име би им давно погинуло
 у свијету *и у народима* [ШМ: 3611–3612];

међу вама је – *и наћи* га хоћу
 да ћу стати овдје три године [ШМ: 1170–1171];

(6б) Ја не питам што је *ни откуд је* [ШМ: 873];

сакрио се ка ћук у плотину –
 не знамо му смрти *ни живота* [ШМ: 878–879];

не бојте се глави *ни животу* [ШМ: 892];

Чинио је све што је могао,
 а што није могао чинити –
 за то н'је крив Богу *ни народу* [ШМ: 1919–1921];

код њих не¹ма душе *ни образа* [ШМ: 2774];

ал се царем *ни императором*
 немој звати јер ти не пристоји [ШМ: 2438–2439].

У првом од наведених примјера под (ба) показатељ укључења интензификаторског значења у везник *и* јесте предикат у једнини. Да је у питању чиста везничка функција уз напоредну субјекатску синтагму *Бог и ја*, био би употријебљен предикат у множини – *знаћемо наградити*. Овако се у ствари имплицира значење: *Бог ће знати наградити, а и ја ћу знати наградити*, односно: *Не само Бог него и ја ћу знати наградити твоје жертве и твоје трудове*. Слично је и са другим примјером у коме је могуће реконструисати садржај: *Име би им давно погинуло и у свијету (а) и у народима*. Посљедњи примјер под (ба) разликује се по томе што је *и* употријебљено уз глагол у инфинитиву, при чему *и* свакако чува улогу саставног везника, али појачава и инфинитив уз који стоји, истичући да је радња именована њиме истинита. У случају да се везнику *и* хтјела додијелити само копулативна функција, реченица би гласила: *Међу вама је и наћи ћу га*, а уз предложено интерпункцијско рјешење са повлаком испред *и* и антепонираним инфинитивом чини се да је прије имплициран саджај: *Међу вама је и заиста га наћи хоћу*.

Везником-партикулом *ни* у примјерима под (бб) повезани су напоредни објекти (односно напоредне објекатске реченице) или (у посљедњем примјеру) напоредни предикативи. Свуда би било могуће супституисати *ни* са *и*, што не би нарушавало ни смисао нити граматичност реченице, нпр.: *Ја не питам шта је ни откуд је* → *Ја не питам шта је и откуд је*. У случају повезивања садржаја везником *и* у овом примјеру добили бисмо двије објекатске клаузе које једна према другој стоје у напоредном односу, при чему су оне и комуникативно равноправне. Употребом одричног везника постиже се већа стилска маркираност; наиме, конструкцијом са *ни* имплицира се сљедеће: *Ја не питам шта је нити питам откуд је*, односно: *Ја не питам ни једно ни друго*.

2.0. Функција истицања, својствена партикулама, јасно је разграничена од конјункторске у рјечничкој, а дијелом и у граматичкој литератури, када су у питању ријечи *на*¹³ и *те*¹⁴.

Партикула *на* најчешће стоји на почетку реченице, и то обично са двојаком функцијом – функцијом скретања пажње на исказ који слиједи и функцијом текстуалног конектора којим се указује на то да је пред-

¹³ Исп. РЈАЗУ IX: 541–544; РМС 4: 298–299; РЊЈ II: 9–10; Стевановић 1969: 758; Мразовић–Вукадиновић 1990: 364–365;

¹⁴ Исп. РМС 6: 159–160; РЊЈ II: 375–376; Стевановић 1969: 758.

стојећи садржај у вези са претходно реченим (рецидив копулативне функције).

Партикула *те* представља транспоновани везник, који у Његошском језику повезује не само саставне реченице већ, и то много чешће, реченице зависног смјера – посљедичне, односне и изричне [РЊЈ II: 375–376].

2.1. Партикуле *на* и *те* у савременом српском језику примарно су емфатички интензификатори, с тим што је обим њиховог интензификаторског дјеловања различит.

У Његошском језику партикула *на* најчешће је употријебљена као емфатички интензификатор упитних реченица (7а), када изражава и став говорног лица који би се могао окарактерисати као чуђење или невјерица, али може појачавати и тврдњу¹⁵ (7б), као и садржај неких зависних реченица (обично концесивних, рјеђе намјерних) (7в):

(7а) *Па што мислиш босански везире,*
зар се теби овде мало чини? [ШМ: 946–947];

Па каква је то пријека лажа? [ШМ: 3107];

Па каква је то ђавоља крађа –
име украст, а ствар не украсти? [ШМ: 3340–3341];

(7б) *Па си добро још игумне сиров*
под дугим и бијелим власима,
лице ти је ка младићу сјајно [ШМ: 2539–2541];

(7в) *на и да је свашта што требају* –
тога горе трпјети не могу [ШМ: 811–812];

на да види икакве прилике,
не би чуда великога било [ШМ: 1143–1144];

Па у оба да је слијеп ока,
ко би смио рећи да је слијеп? [ШМ: 1639–1640];

Бог му даде и свијет и људе
на да ради с њима што сам хоће [ШМ: 1435–1436].

¹⁵ Исп. значења под в. и г. у РЊЈ II: 10.

Партикулу *те* у својству емфатичког интензификатора забиљежили смо у спјеву *Шћепан Мали* у позицији између двије поновљене јединице:

- (8) причање је души посланица
ка тијелу ваше гурабије;
па јошт какво¹⁶ *те* какво причање [ШМ: 1401–1403];

У стотину да пише Курана^x –
то не може *те* не може бити! [ШМ: 1440–1441].

У савременом српском језику партикула *те* употребљава се као интензификатор поновљене јединице у предикату, али је у позицији између редуплицираног атрибута неуобичајена.

2.2. Дио издвојен партикулом *те* може представљати и ближе одређење појма који је претходно именован, као у примјерима (9):

- (9) Јер разлоге цијеле имају
да нипошто овамо не дођу:
најпрви је – што ти хоће они
када с нама све свршити можеш;
па је други *те* разлог најјачи –
сјећају се станка на Ситницу [ШМ: 1007–1012];

Сердар Вукале
Какву штету себи урадисмо?
Поп Андрија [Ђурашковић]
Те велику, како ми се види [ШМ: 3178–3179].

Партикула *те* у примјерима (9) еквивалентна је интензификатору *и то*, за који немамо потврде у грађи. Интензификатором *и то*, као и његовим синонимима, издваја се комуникативно најважнија особина појма који је претходно именован. За разлику од примјера (8) у којима препознајемо везу емфатичке партикуле *те* са хомоформним јој саставним везником, за интензификатор *те* у примјерима (9) може се рећи да представља транспоновани односни везник *те*¹⁷.

¹⁶ Спационирањем је овдје обиљежена јединица која се понавља.

¹⁷ Везник *те* има вриједност релативног везника *који* у примјеру: Ти, *те* књигу држиш миробитну /.../ проведри ми више Горе Црне [ГВ: 751–753] – наведено према: Петар II Петровић Његош: *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, ЦИД, Подгорица, 2005.

2.3. Партикуле *na* и *te* код Његоша могу се наћи у улози прве компоненте двокомпонентног интензификатора *na josh*, односно *te лиш*.

2.3.1. Комбинацијом емфатичке партикуле *na* и пресупозицијске ријечце *josh(m)* добија се перифрастички интензификатор који у Његошевом језику служи за истицање једног реченичног дијела и то тако што се обично прво наводи општи појам, а онда се интензификатором *na josh(m)* прецизира на који се специфични случај мисли:

(10) смије ви се мјесто на кому сте
а камо ли вас љубеће срце,
na josh срце вашег владике! [ШМ: 124–126];

рашта цару да је забрањено,
na josh нашем цару православном [ШМ: 145–146];

те нам даде оволико посла,
na josh каква посла крвавога! [ШМ: 3472–3473];

Лако ли је што му драго жељет,
ал¹ извршит – тешко и претешко,
na josh многе ствари немогуће [ШМ: 3876–3878].

Наведени примјери по смислу су слични примјерима (9). Наиме, и у примјерима (10) двокомпонентни интензификатор *na josh* као и партикула *te* у примјерима (9) имају функцију интензификазора и *то*. Једино у посљедњем примјеру перифрастичка партикула *na josh(m)* има вриједност градуативног интензификатора¹⁸ *посебно* / *особито* / *нарочито*¹⁹.

2.3.2. Перифрастички интензификатор *те лиш*, који је у неким издањима *Шћепана Малог* и у *Речнику Његошева језика* писан и састављено [РЊЈ II: 379], са партикулом као првом, а прилогом као другом компонентом, у Његошевом језику остварује значење *градуативног интензификатора* ‘нарочито’, ‘особито’²⁰:

¹⁸ Под градуативним интензификаторима подразумијевамо јединице којима се истиче да је одређени појам у мјери већој од уобичајене, односно очекиване детерминисан неком карактеристиком.

¹⁹ Судаћи по нашем материјалу, Његош ријечи *посебно*, *особито* и *нарочито* не употребљава у појачајном значењу.

²⁰ У РЊЈ *телиш*, односно *те лиш* одређено је као прилог. Према нашем мишљењу у питању је партикула сложена од партикуле-везника *те* и прилога *лиш*, која, као и њени наведени синоними прилошког поријекла (*нарочито* и *особито*), функционише искључиво као интензификаторска партикула.

- (11) Та ово је пријатно слушати,
те лиш оном ко га чуо није [ШМ: 2611–2612];

Ове горе не љубе регуле

јер су у њих дани предугачки
(те лиш оним што код куће чамју) [ШМ: 2529–2531].

За издвајање једног појма који је у нарочитом степену детерминисан датом карактеристиком Његош, судећи по нашој грађи, користи перифрастичке интензификаторе *те лиш* и *на још(т)*, док су интензификатори *и то*, *особито*, *нарочито* и *посебно*, уобичајени и устаљени у савременом језику, страни Његошевом пјесничком језику.

3.0. Диференцирајући партикуле од осталих „одношајних речи”, Белић каже: „Истицање по супротности – обично је значење партикула (...)” [Белић 1998: 99]. Ако узмемо у обзир да је значење адверзативности иманентно партикулама у том смислу што се помоћу њих једна ријеч у реченици на комуникативном плану ставља „насупротив свима другима”, изгледа сасвим логично да и супротни везници у одређеним синтаксичко-прагматичким условима могу функционисати (и) као партикуле интензификаторског типа.

Међутим, у савременом српском језику изузетно су ријетке у употреби партикуле хомоформне адверзативним везницима. Функцију интензификаторске партикуле остварује *а* употријебљено на почетку реченице са циљем да емоционално-експресивно нагласи цијели њен садржај. Интензификаторску вриједност има и граматичка ријеч *али* у субординираним синтагмама када је ова партикула еквивалентна интензификатору *и то* [Ковачевић 2000: 330–331].

Његошев језик пружа нам другачију слику. Наиме, у њему је процес транспозиције супротних везника у партикуле са функцијом интензификације веома жив, нарочито када је у питању везник *а*.

3.1. У спјеву *Шћепан Мали* регистровани смо партикуле настале од супротних везника *а*, *али*, *но* и *ма*²¹. Ови адверзативни конјунктори постају партикуле у условима у којима је њихово присуство са граматичког становишта редундантно, тј. када су укључене као факулта-

²¹ Везник *ма* у Његошевом језику јавља се као спољни знак везе супротних садржаја. Иста ријеч, међутим, може имати и вриједност интензификаторске партикуле [РЊЈ I: 422].

тивни елементи са функцијом модификације исказа или једног његовог дијела.

3.1.1. Употријебљене као партикуле, граматичке ријечи *а*, *но* и *ма* у Његошевом пјесничком језику могу послужити као средства којима се један зависни реченични члан (обично адвербијал или атрибут) издваја у односу на друге:

(12а) Ко је икад на свијет дочека
а од ђеце једне распуштене
 што год друго до вјечите муке? [ШМ: 2021–2023];

опсова нам вјеру и Пророка
 а опсова Куран и султана
 у средину овлике ордије,
а управо нама у очима [ШМ: 1672–1675];

Турке ћемо навућ на границе,
а све Турке најжешће јунаке [ШМ: 2829–2830];

Први они барјак развијаше
 од Славјана^х свијех у Европи
 Проћ Турчина, општега крвника,
а у помоћ Петру Великоме [ШМ: 2676–2679];

(12б) учинимо некакво весеље,
но весеље ново нечувено [ШМ: 1731–1732];

Јесу Турци дјеча, *но пакос[^г]на*:
 будалећи, Турци све мудрују [ШМ: 3096–3097];

(12в) Црну Гору покорит не могу,
ма никако да је сасвим моја [ГВ: 68–69]²²;

Сад ми дајте једну чашу вина,
ма доброга и чашу од оке [ГВ: 2443–2444].

²² У недостатку примјера из *Шћепана Малог* наводимо стихове из *Горског вијенца*, и то према: Петар II Петровић Његош: *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, ЦИД, Подгорица, 2005.

У примјерима (12а–в) партикуле *a*, *но* и *ма* имају вриједност већ помињаног интензификатора *и то*²³ (Ко је икад на свијет дочека, *a* [=и *то*] од ђеце једне распуштене што год друго до вјечите муке). Интензификација је најчешће остварена двоструко: осамостаљивањем адвербијала или атрибута (који је уз то премјештен у постпозицију именице) и употребом интензификатора-осамостаљивача²⁴ уз издвојену јединицу (исп.: учинимо некакво ново-нечувено весеље; и: учинимо некакво весеље, *и то/но* весеље ново-нечувено).

3.1.2. Партикула *a* у Његошевом језику може остварити и другачије типове интензификације:

(13) Рашта не би на договор дошли
a кад им се турска вјера дава
да ће здраво и доћи и поћи? [ШМ: 1000–1002];

(14) Но држите, *a* имате кога [ШМ: 1956].

У примјеру (13) интензификатор *a* супституентан је пресупозицијском партикулом *још*, док у примјеру (14) *a* има фактиван карактер, сличан оном који смо регистровали код партикуле *и* када она стоји уз предикатске јединице (Но држите, *a* [=и/*заиста*] имате кога).

3.1.3. У тексту *Шћепана Малог* регистровали смо и случајеве у којима партикула *a* стоји уз десемантизовану показну замјеницу *оно*, са којом, према нашем мишљењу, чини перифрастички интензификатор еквивалентан кондиционално-концесивној партикули *макар*:

²³ У значењу б. а. У РЊЈ истиче се да ријечца *a* служи „за нарочито истицање појма који се везује за претходно: *и то, баш, управо*” [РЊЈ I: 2]. И коментатор *Горског вијенца* каже да Његошев пјеснички језик карактерише ријечца за интензивирање *a* у значењу ‘и то, баш’, која може бити и десемантизована и као таква употребљена за комплетирање силабичке структуре текста [Маројевић 2005: 406]. И *заиста*, у 1944, 2115. и 2235. стиху *Горског вијенца* партикула *a* има изблиједјело интензификаторско значење (исп. Да се могу разговорит, срце моје, / *a* са мртвом твојом главом, кам да ми је [ГВ: 1943–1945]; на њих више но педесет глава / што су оне свакоју изјеле, / *a* све *ђеце* која су помрла / и момчади те пушка убила [ГВ: 2113–2116]; Доиста се мислиш набројати. / Да ли ти се оче не додије / *a* од тога силнога бројања [ГВ 2233–2235]).

У РЊЈ у значењу под 5. наводи се да *везник но* функционише као ријечца „за истицање посебности изнетог: *и то, управо*” [РЊЈ I: 529–530]. Исп. и значења под 2. б. и в. код ријечи *ма* у РЊЈ I: 422.

²⁴ Уз интензификатор *и то*, ту функцију у савременом српском језику врши партикула *али* [Ковачевић 2000:345–346].

(15) Свуд страдају људи и народи,
 но пружају један другом руку,
 човјек чој^еку а народ народу –
 ако ни с чим другијем не може,
 а оно му помаже плакати,
 те се тијем муке олакшају [ШМ 2162–2167];

Ако није мјеста за живјење,
 а оно је мјеста за причање [ШМ: 1399–1400];

У свијет си ваљда путовао,
 ако ништа – а оно да се познаш
 с науком и с богословијом [ШМ: 2576–2578].

И у Речнику Његошева језика наводи се спој *а оно* и илуструје се нашим првим примјером, али је *а оно* окарактерисано као везник „за ограничавање на појам који се везује за онај што му претходи; допушта вршење само онога што следи: *бар*” [РЊЈ I: 2]. С обзиром на то да се спој *а оно* налази на почетку главне реченице којој претходи зависна условна реченица, јасно је да *а оно* не може бити везник, већ конкретизатор којим се учвршћује условни однос, при чему овај спој на прагматичком нивоу функционише и као интензификатор којим се комуникативно наглашава садржај главне клаузе.

3.1.4. Партикуле настале од супротних везника и у савременом српском језику могу имати вриједност емфатичких интензификатора, при чему је у тој улози најобичнија партикула *а*. У спјеву *Шћепан Мали* забиљежили смо, међутим, само партикуле *али* и *ма* у функцији емфатичких појачивача:

(16) Тек сан први бијох дохватио,
 док затрупа неко на вратима,
 кад *али* је момче ох христјана^х [ШМ: 511–513];

(17) *ма* буд ли сам ја, игумне, слијеп,
 ка толики свијет ослијепи? [ШМ: 112–113];

ма ако смо за гр [иј]ех праћедовски
 закривили да се измучимо,
 ма нијесмо да се истражимо [ШМ: 531–533]²⁵.

²⁵ *Ма* на почетку стиха 533. није партикула него управо супротни везник.

У примјеру (16) *али* је значењски слично презентативима *ето* или *ево*; овом партикулом се комуникативно наглашава садржај *момче од христјанах*, али се истовремено и исказује да је та појава за говорно лице неочекивана. Партикула *ма*, честа као емфатички интензификатор и у савременом српском језику, у примјерима (17) еквивалентна је партикули *ама*.

3.2. Да би постали интензификаторима, везници не морају нужно прећи у класу партикула. Позати су случајеви и у савременом српском језику у којима независни супротни везници функционишу и као конектори и као интензификатори. Обично се при том помињу везници *а* и *али* који у склопу координираних синтагми појачавају други од два наведена атрибута или адвербијала, и то када те јединице означавају временски симултане особине истог појма [Ковачевић 2000: 327–328]. У спјеву *Шћепан Мали* нисмо нашли потврду за такву интензификаторску употребу везника *а* и *али*, али смо забиљежили друге случајеве у којима ови конјунктори функционишу и као интензификатори.

3.2.1. Везник *а* у Његошевом језику има врло разноврсну употребу; он се најчешће јавља у свом примарном значењу адверзативног везника, али уз то може бити знак и саставне, узрочно-последичне, концесивне или чак временске везе²⁶. У спјеву *Шћепан Мали* наишли смо и на неке случајеве употребе овог везника, у којима је он само формално супротни, а суштински саставни везник, са секундарном функцијом комуникативног наглашавања додатог елемента, који је обично за комуникатора неочекиван:

- (18) виђи слику *а виђи прилику*,
како да си разреза јабуку [ШМ: 88–89];

Хајде, смисли, баш у Црну Гору
која ми је срцу онајближе –
примићеме *а примити смију* [[М 237–239];

опсова нам вјеру и Пророка
а опсова Куран и султана
у средину овлике ордије [ШМ: 1672–1674];

Него оче (сви ти се молимо!),
пољуби се и помири с њиме –
он то жели *а ми сви желимо* [ШМ: 2004–2006].

²⁶ Уп. РЊБ I: 2.

У наведеним примјерима (18) везник *a* стоји уз редуплицирани предикат и истиче да је датом радњом одређен не само садржај наведен у претходној реченици (*вићи слику*) већ и нови садржај (у овом случају објекат *прилику*), који је комуникативно важнији од првог.

Примјери наведени у овој тачки, као и у тачки 1.2. свједоче да у Његошевом језику процес прерасподјеле везничких и модификаторских функција није завршен, те да једна иста ријеч у исто вријеме може бити и копула и партикула. У савременом језику то је ријешено употребом копулативно-интензификаторских спојева *a u*²⁷, *али и*, *као и*, у којима првонаведена ријеч има улогу везника, а *и* функционише као интензификатор [Ковачевић 2000: 328–329].

3.2.2. *Али* у улози конектора врло често у Његошевом језику има вриједност не супротног, него дисјунктивног везника, еквивалентог везнику *или* [РЊЈ I: 5–6], а у случају редупликације, раставно *али* постаје и интензификатором:

(19) И вјерујете што ви данас кажем:

ал ћу царску вољу испунити,

али ове горе превратити

да се на нос у море побију [ШМ: 1366–1369];

Гоним управ седамдесет шесто,

ал га гоним *али* га прстижем –

не знам љепше како бих казао! [ШМ: 2543–2545];

Много огња под малијем лонцем –

ал ће прснут *ал* пролити млијеко [ШМ: 2588–2589].

Као и у случају редупликације саставних везника испред сваке од напоредних јединица (5а–б), и дисјунктивно *али* има вриједност партикуле само испред првог од наглашених елемената, док је у осталим

²⁷ У *Шћепану Малом* нашли смо само један примјер употребе споја *a u*: И ја нешто видим са очима, / буди оно што је сваком јавно: / бож'ју светлос[т] те земљи свијетли / и играње по небу звијездах, *a u* мјесец рђав свједок није, / иако се с плачем прошетује [ШМ: 2193–2198] – гдје су се заправо у контактної позицији нашли везник *a* и партикула *и* којом се наглашава не садржај цијелог исказа већ само појам уз који стоји. Умјесто партикуле *и* у наведеном примјеру требало би да буде употријебљена партикула *ни*, с обзиром на то да се ради о пресупонираном појму одређеном одричним предикатом – исп. Ковачевић 1997: 7–25.

случајевима ова ријеч истовремено и везник и партикула²⁸. Исказ са редуплицираним дисјунктивним везником маркиран је и стилски и комуникативно у односу на реченицу у којој *али* само повезује раставне садржаје (исп.: Гоним управ седамдесет шесто, *ал* га гоним *али* га пресстижем [→ гоним га *али/или* га пресстижем] – не знам љепше како бих казао).

4. Спроведена анализа интензификаторских партикула хомоформних независним везницима на материјалу узетом из Његошевог спјева *Шћепан Мали* показала је сљедеће:

4.1. Партикуле настале од везника честе су у Његошевом језику. Пјесник их употребљава у функцији наглашавања исказа или неког његовог дијела, али у неким случајевима и да би употпунио силабичку структуру стиха. Партикуле *и* и *ни* у Његошевом пјесничком језику имају мање-више исту прагматичко-семантичку вриједност као и у савременом језику. Различиту вриједност у односу на савремено стање имају партикуле *на* и *те* настале од саставних везника, као и ријечце које потичу од адверзативних конјунктора. Код Његоша се ове партикуле (*на*, *те*, *а*, *али* и *но*) најчешће употребљавају са вриједношћу интензификатора *и то*, односно *посебно*, *нарочито* за које нисмо нашли потврду у *Шћепану Малом*.

4.2. Његошев језик је посебно интересантан у домену употребе конектора који у истим условима служе и као везници и као појачајне партикуле. У савременом српском језику у те сврхе најчешће се користе конекторско-интензификаторски спојеви састављени од везника *а* и *али* и партикуле *и*, који јасно указују на то да једна од јединица има функцију везивања, а друга појачавања.

²⁸ М. Стевановић на крају анализе дисјунктивних реченица наводи да се дисјунктивни везници понављају на почетку сваке од напоредних раставних реченица у функцији њиховог истицања, када они „и нису прави везници, него везници-речце ма припадали они по своме пореклу било којој врсти речи” [Стевановић 1969: 786].

ЛИТЕРАТУРА

Белић 1998: Белић, Александар: *Опита лингвистка*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.

Јањушевић 2009: Јањушевић, Ана: „О пресупозицијском карактеру интензификатора и”, *Српски језик у употреби*, Зборник радова са научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност”, Крагујевац, 2009, 253–268.

Јањушевић 2010: Јањушевић, Ана: „Употреба вербалних интензификатора у Његошевом језику”, *Дани Његошеви* 2008/2009, Никшић, 2010, 102–116.

Ковачевић 1997: Ковачевић, Милош: „Дистрибуција и правила употребе партикула ‘и’ и ‘ни’”, *Наш језик*, XXXII, Београд, 1997, 7–25.

Ковачевић 2008: Ковачевић, Милош: „Значај интензификатора за концесивну интерпретацију зависних реченица”, *Српски језик у (кон)тексту*, Зборник радова са научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност”, Крагујевац, 2008, 65–83.

Ковачевић 1998: Ковачевић, Милош: *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Рашка школа, Београд, 1998.

Ковачевић 2000: Ковачевић, Милош: *Стилистика и граматика стилских фигура*, Кантакузин, Крагујевац, 2000.

Маретић 1963³: Maretić, Томо: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1963³.

Маројевић 2005: Маројевић, Радмило: *Текстологија Горског вијенца у: Петар II Петровић Његош: Горски вијенац*, критичко издање, Пдгорица, ЦИД, 2005, 227–974.

Мразовић, Вукадиновић 1990: Mrazović, Pavica; Vukadinović, Zora: *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića–Dobra vest, Sremski Karlovci–Novi Sad, 1990.

Прањковић 1984: Pranjković, Ivo: *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Hrvatsko filološko društvo, Liber, Zagreb, 1984.

РЊЈ I, II: *Речник Његошева језика*, књ. I–II, уредник Михаило Стевановић, Београд–Титоград–Цетиње, 1983.

РСАНУ I–XVIII: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности, Београд, књ. I–XVIII

РМС I–VI: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска–Матица хрватска, Нови Сад–Загреб, књ. I–VI

Ристић, Радић-Дугоњић 1999: Ристић, Стана; Радић-Дугоњић, Милана: *Реч. Смисао. Сазнање*, Београд, 1999.

РЈАЗУ I–XXIII: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, knj. I–XXIII

Силић, Прањковић 2005: Silić, Josip; Pranjković, Ivo: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

Станојчић, Поповић 1994³: Станојчић, Живојин; Поповић, Љубомир: *Грамматика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994³.

Стевановић 1975³: Стевановић, Михаило: *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд, 1975³.

Стевановић 1969: Стевановић, Михаило: *Савремени српскохрватски језик II*, Научна књига, Београд, 1969.

Ana JANJUSEVIC-OLIVERI

LE PARTICELLE DERIVATE DALLE CONGIUNZIONI
NELLA LINGUA DI NJEGOS

Sommario

Su materiale eccerpito dal poema „Scepan Mali” di Petar II Petrovic Njegos, esaminiamo l’uso di particelle formate dalle congiunzioni coordinanti, come pure i casi in cui queste ultime svolgono la funzione secondaria d’intensificazione.

